

Landgrev Friedrich II af Hessen-Homburg og hans første Krigsfærd.

Af Professor, Dr. F. Schiern.

Slaget ved Fehrbellin betegner et betydningsfuldt Vendepunkt for det nordlige Tydsklands Historie. Efter Ludvig XIV.'s Angreb paa Holland stod i Begyndelsen af Aaret 1675 ogsaa den brandenburgske Kurfyrst Friedrich Wilhelm I ved Rhinen, rustende sig til et Indfald i Frankrig, da Ludvig XIV, med denne Udsigt for Oie, for at gjøre ham uskadelig, bevægede Svenskerne til fra det Sverriges Krone underlagte Pommern bag Ryggen af Kurfyrsten at kaste sig over Mark Brandenburg, som ikke kunde skjærmes af den svage, der efterladte Styrke. Med en Hurtighed, der fremkaldte Samtidens Beundring for denne «Cavalcade», førte Kurfyrsten da sin Hær tilbage, og Seiren ved Fehrbellin den 18 Juni 1675 frigjorte atter Kurfyrstens Land for den indtrængte Fjende. Den nyere preussiske Historieskrivning tillægger gjerne Kampen i Aaret 1675 «den tydske Karakter, at ved dens Fortsættelse syntes Muligheden givet for i Norden af Tydskland atter at gjenoprette de nationale Grændser»¹⁾; Sverrigs traditionelle Krigerære, Troen paa de svenske Vaabens Overlegenhed, som Slagene ved Nördlingen eller Nyborg neppe

¹⁾ P. Hassel, Friedrich Wilhelm, der grosse Kurfürst. Berlin 1868. S. 25.

havde svækket, leed i al Fald ved denne Kamp et betydningsfuldt Nederlag¹⁾. Kurfyrsten havde prøvet en Kamp, hvori 5600 Brandenburgere havde staaet lige over for 11,000 Svenskere, hvori 13 Kanoner havde maalt sig med 38 — og i denne Kamp havde han seiret. Tydske Sange bleve digtede til Ære for «den store Kurfyrste», Udtrykket vandt hurtig Indgang, og i Flyveskrifterne fra Aaret 1678 er det allerede gennemgaaende herskende.

I endnu større Grad end selve «den store Kurfyrste», var dog en af hans Befalingsmænd, Landgreven eller som han dengang oftere kaldes, Prindsen af Hessen-Homburg, den Kriger, der fremkaldte Seiren ved Fehrbellin. Prinds Friedrich af Hessen-Homburg førte Fortroppen af den Hærsstyrke, hvormed Kurfyrsten over Hals og Hoved var brudt op fra Syden, og havde Befaling til med den at opsøge de svenske Fjender. Ham var det, som ved Fehrbellin først fandt Svenskerne i en uheldig Stilling, som Waldemar Wrangel her havde indtaget, og som derfor lod Kurfyrsten sige, at hvis han vilde understøtte ham, haabede han at kunne levere et lykkeligt Slag. Det blev ham svaret, at han skulde drage sig tilbage, da man ikke var stærk nok til at maale sig med Fjenden, men uden noget Hensyn hertil havde Prindsen af Hessen-Homburg imidlertid selv allerede kastet sig over Svenskerne, og Feltmarskal Dörfflinger udbrod da til Kurfyrsten: «Vi ere nødte til at hjælpe ham, thi ellers faae vi ikke een Mand tilbage». Slaget blev vundet, men for Kurfyrstens strengt militaire Tankemaade faldt det i Forstningen ikke let at tilgive den Selvraadighed, hvormed Prindsen var gaaet frem og havde sat saa Meget

¹⁾ Men den svenska wapenåran var fläckad. Ryktet derom genljöd öfver Europa. Carlson, Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska Huset. Stockholm 1855—56. II, 447.

paa Spil¹⁾. Fire Aar senere benyttede han dog atter Prindsen af Hessen-Homburg ved Fredsunderhandlingen i St. Germain, der forogede hans Lande med en Deel af det svenske Pommern, og da man i det nuværende Aarhundrede reiste et Monument ved Fehrbellin for Friedrich Wilhelm, der «kom, saa og seirede», og paa dets tvende Sider angav hans Befalingsmænd i Slaget, satte man Friedrich af Hessen-Homburgs og Dörfflingers Navne øverst²⁾.

Helten fra Fehrbellin, der var født i Aaret 1633, blev fra Aaret 1680 indtil sin Død i Aaret 1708 regjerende Landgreve af Hessen-Homburg. Som saadan anføres han gjerne som Landgrev Friedrich II, men stundom er han ogsaa bleven betegnet som «der Landgraf mit dem silbernen Bein». Thi tidligen havde han mistet sit venstre Been og maattet erstatte det ved et kunstigt³⁾, uden at

¹⁾ Jfr. Stenzel, Geschichte des preussischen Staats. Hamburg 1830—54. II, 355. Ohrlich, Geschichte des preussischen Staates im siebzehnten Jahrhundert. Berlin 1839. II, 184. Kong Friedrich II, en Sønesøn af Kurfyrst Friedrich Wilhelm I, tillægger denne disse Ord til Prindsen af Hessen-Homburg: «Si je Vous jugeais selon la rigueur des lois militaires, vous auriez mérité de perdre la vie; mais à Dieu ne plaise que je ternisse l'éclat d'un jour aussi heurenx en répandant le sang d'un prince qui a été un des principaux instruments de ma victoire». Mémoires de Brandebourg, i Oeuvres de Frédéric le Grand. Berlin 1844—57. I, 76.

²⁾ Vintzelberg, Gedenkbuch zur Feier der Schlacht bei Fehrbellin. Berlin 1857. S. 19.

³⁾ Denne Omstændighed har ikke været kjendt eller er blevet ignoreret af en nyere tysk Digter, der i et bekjendt, ogsaa paa Dansk oversat Skuespil har gjort Slaget ved Fehrbellin til Gjenstand for en noget forskrnet dramatisk Behandling (Prinds Friedrich af Homburg. Et Skuespil i fem Acter ved Heinrich von Kleist. Oversat af A. E. Boye. Kjøbenhavn 1826). Den samme Omstændighed bliver ligeledes hverken berørt af Kong Friederich II i hans Mémoires de Brandebourg, eller af de nyere Forfattere, der nærmere have omtalt Slaget ved Fehrbellin, Stenzel, Ohrlich o. a.

dog dette Uheld havde forhindret ham fra at sætte sig til Hest eller fra at følge sin Krigslyst. I Spidsen for de brandenburgske Ryttere havde han, trods sit Solvbeen, galloperet i Kampen med den samme Freidighed, hvormed Josias Rantzau efter et lignende Uheld, der havde rammet ham ved Beleiringen af Arras, endnu fra sin Stridshest havde ledet mere end een Kamp som Marschal af Frankrig.

Det var dog ikke som en af Kurfyrst Friedrich Wilhelms Krigere, at Landgreven af Hessen-Homburg havde faaet sit Tilnavn, men Anledningen dertil var blevet givet tidligere, idet han som Yngre allerede nogle Aar havde gjort Tjeneste under en anden, ikke mindre bekjendt Fyrste. Turenne, der kort Tid førend den westphalske Freds Afslutning endnu stod i Egnen af Homburg, skal allerede have tilbudt den femtenaarige Yngling et Rytterregiment; senere sendte hans Moder, Enken efter Landgrev Friedrich I, ham til Akademiet i Genf, til Frankrig og Italien, hvor han allevegne kun havde Øie for Krigsvæsen. og da Karl Gustav af Pfalz-Kleeburg i Aaret 1654 besteg den svenske Throne, blev den eenogtyveaarige Prinds af Hessen-Homburg den første, som han overdrog at hverve ham et tysk Rytterregiment¹⁾. Medens han endnu fulgte Karl Gustavs Fane, var han bleven rammet af en Kanonkugle, der havde knust ham Benet.

Om Stedet, hvor dette skete, og om de nærmere Omstændigheder, hvorunder dette tildrog sig, kan her henvises til en Beretning fra Landgrevens egen Mund, der nu findes trykt i en lille Samling af Aktstykker om Landgrev Friedrich II, der for nogle Aar siden er blevet udgivet af J. G. Hamel, Bibliothekar i den landgrevelige, stærkt besøgte By Hom-

¹⁾ Du Vernois, Histoire de Hesse-Hombourg. Berlin 1791. p. 76—105.

burg vor der Höhe¹⁾. Samlingen bestaaer af nogle egenhændige Breve fra Helten ved Fehrbellin, der fandtes i Slotsarkivet, og til dem er paa nogle faa Sider føiet en kort, i et ubehjælpsomt og knudret Sprog affattet Beretning om «Ihro Hochfürstl. Durchlaucht Hochseeliges Lebenslauf von anno 1648 bisz anno 1708», dateret «Humburg den 24sten Februar 1708», og undertegnet af Landgrevens gamle Tjener Johannes Pockszen, men, som denne angiver, «von mir unterthänigst aufgesetzt, so ich von Sein Hochfürstl. Durchlaucht von Wort zu Wort selbsten gehöret».

Denne Beretning oplyser, hvorledes det var en dansk Kugle, der havde rammet den unge Fyrste. Ogsaa han havde været en af de ikke faa tyske Fyrster, der fulgte Karl Gustav paa Toget over det frosne Bælte, og blandt de mange fremmede Tropper, der i Forening med Svenskerne og Finnerne, under Karl Gustavs andet Anfald paa Sjælland, beleirede og bestormede Kjøbenhavn — ved Siden af de fra Borgerkrigen i Polen endnu til hans Faner knyttede polske Afdelinger eller ved Siden af de med ham til Sjælland komne Tatarer — var ogsaa Prindsen af Hessen-Homburgs tyske Rytterregiment. Den Skjæbne, der modte ham udenfor Kjøbenhavn, da han jog frem med sine Ryttere, ligesom hans Omtale af, hvorledes han senere havde Leilighed til at gjensee det samme Sted, meddeles her med den anførte Beretnings egne Ord:

In der Belagerung vor Copenhagen waren Seine Hochfürstliche Durchlaucht avisirt, dasz ein starker Ausfall würde geschehen, darauf ritten Ihro Durchlaucht dem Feind entgegen.

¹⁾ Friedrich II mit dem silbernen Bein, Landgraf von Hessen-Homburg. Von Johann Georg Hamel, Stadtbibliothekar zu Homburg und Mitglied des historischen Vereins für das Grossherzogthum Hessen. Berlin 1861.

Kam Ihr Jäger Peter Ahrhelgen, brachte Ihre Durchlaucht ein weisz Schnupptuch, das nahmen Ihre Durchlaucht ihm ab, steckten es in den Sack, der Jäger aber rennt gleich von Sie hinweg und kam nicht wieder zu Sie. Wehrenter Action kam darauf der Feind stark auf Ihre Durchlaucht. War ein Oberstleutnant, ein Hollstenischer Cavalier mit namen Powisch, presentierte ein Musqueton auf Ihre Durchlaucht, darauf sagten Seine Hochfürstliche Durchlaucht zu dem Offizier: Schiesz du Hund — schieszt also Sein Hochfürstl. Durchlaucht auf den Leib, dasz Sie auch gleich auf den Sattelknopf nieder bückten, dasz die andern Offizier gemeint haben, Sie wären todt. Erholten sich, kamen die andern Offizier dazu und schnitten die Scherff auf und wollten sehen, wo der Schusz sey: fielen die kugeln aus dem Busen, und war aufgelaufen, wo der Schusz war hingang, feuste dick, dasz es auch grosze Schmerzen verursachte, und gaben also dem Schnupptuch die Ursach, so der Jäger gebracht, weil sie von nichts wuszten, wo her dasz es muszt kommen sein. Zogen Ihre Hochfürstliche Durchlaucht auf die Hauptwacht, darauf thät der Feind einen Ausfall, wurde dermaassen von Ihre Hochfürstlichen Durchlaucht empfangen und poussiret bis in die Conterscherff und wurden darauf von einem sechspfündigen Stück geschossen, dass das Pferd durch und durch geschossen und starb also auf Ihre Durchlaucht. Leibe. Ihr Schenkel war abgeschossen, er hink aber noch an der groszen Sehne, lieszen sich ein Messer geben, schnitten den Schenkel selber ab und hatten sich so sehr verblutet, dasz auch ein Arjedant gerennet kam und brachte ein Glas mit Schlagwasser sie damit anzustreichen; nahmen Sie dem Arjedant das Glas aus der Hand und setzten es an den Mund und trunken es aus, darauf wurden Sie wieder gansch frisch. Warten Seine Hochfürstliche Durchlaucht in einen Schlitten gelegt, dasz Sie unter den Stücken hinweg kamen, brachten Sie ihn nach Ihrem Quartier, ist der König zu Ihre Durchlaucht kommen und Sie beglaget. That der König Ihre Durchlaucht grosze Promisz, was Sie vor eine grosse Gnade wollten vor Sie haben; wie

auch Ihre Majestäten der König zwey Empter hatten gegeben, die versprechen auch zwei Regementer zu geben; viel anderes Promisses, so der König hat gethan, wie nun der König that war, hat es die Grone all wieder eingezogen.

Im Übrigen standen Seine Hochfürstliche Durchlaucht grosze Schmerzen aus, wurd aber ahn Dokter und Balbierer nicht gesäumet, denn Sie muszten grosze Schmerzen ausstehen wegen der vielen Splitter, so noch im Fleische steekten. Sie hatten sich resolvirt hierauf zu reisen, war unterwegs ein Stock in die Galesch kommen und kam justament in ihren schlünnen Schenekel und war fast fingersdick ins Fleisch gegangen, dasz also Seiner Hochfürstlichen Durchlaucht grosze Schmerzen verursacht. Kam also nach Humburg, wurden gewahr, dasz ein trefflicher Balbier sollte sein in Oppenheim, wie sich dann Seine Hochfürstliche Durchlaucht resolvirten und reissten hin nach Oppenheim zu dem Balbierer. Wie nun der Balbierer den Schaden in Augensehein nahm, fand er, dasz der kalte Brand schon anhängig hätte gemacht; sprach der Balbierer: er könnte es nicht korriren, wenn Sie es wollten ausstehen, wollte er was drauff legen, dasz sich das böse Fleisch weg thäte; darauf resolvirten Ihre Hochfürstliche Durchlaucht und sagten wider den Balbierer: ja er sollte es in Gottes Namen auflegen und verbinden. Darauf krichten Seine Hochfürstliche Durchlaucht grosze Schmerzen und muszten vor Ungeduld zu Pferde sitzen und reiten hinaus in Feld, haben auch etliche Lerchen geschossen; die Schmerzen aber waren so grosz, dasz Sie muszten nach Hause ritten und den Balbierer lassen kommen. Machte er es auf, so fiel das Fleisch mit sammt dem Pflaster herunter, darauf seind Sie Gott sey dank glücklich korriert worden.

— Wie nun Ihre Durchlaucht vor ethlichen Jahren zu Copenhagen waren, ritt der Feld Marschall Schack mit Ihre Durchlaucht auf der Festung herum, und zeigte Seiner Hochfürstlichen Durchlaucht das Stück, womit Sie geschossen waren; und haben einen groszen Stein auf den Platz gebracht, wo Sie geschossen seyn worden, und heisst der Platz «am Acker».

Ingen vil finde det tvivlsomt, at Udtrykket «am Acker» kun beroer paa en Misforstaaelse af den keitede Nedskriver, eller at der jo derved alene er sigtet til Øen Amager. Men netop fordi der herom ikke kan være mindste Tvivl, kunde muligen Nogen, da Prindsen af Hessen-Homburg ogsaa her siges at være bleven saaret ved «et stærk Udfald», let fristes til at tænke paa det berømte Udfald fra Kristianshavn den 10de October 1658, hvori ogsaa den daværende Generallieutenant Schack deeltog, og hvorved, under Kong Frederik III.'s personlige Ledelse, de med Karl Gustav til Amager overførte Svenskere bleve kastede over Ende. Den Angivelse, hvorefter den saarede Prinds af Hessen-Homburg blev lagt og bortkjørt «paa en Slæde», henviser imidlertid den omtalte Begivenhed først til den Tid, da det for de Beleirende farebringende Frostveir allerede var indtraadt, og da Voldene og alle de Omgivelser, hvortil Øiet kunde naae, viste sig indhyllede i Snee. Prindsen af Hessen-Homburg er den «Greve af Humborg», der ved denne Tid omtales i de danske Dagbøger over Belciringen, som ifølge Vallensbecks Diarium blev saaret den 19de Januar 1659¹⁾, ifølge Hjørrings Dagbog to Dage tidligere²⁾. Hjørring bemærker: «17 Jan. Kom 10 Tropper (3: Afdelinger) offver Kallebo paa Amager, de gick ind dict under Styckerne for Christianshaffn for Enden af Steen-Broen. De skærmytzerede med voris Rytter uden for Broen under styckerne. Da stillede voris et Stycke saa laugt, at de med det eenē Stycke skiød fem Svensker fra Hesten; da bleff Becnet skudt af Faltz-Greffven af Humborg oc ved 20 Rytter skudt. Da saae jeg, hvor General Fuchs satte iblandt dem med de store

¹⁾ Vallensbeck, Diarium obsidionis Hauniensis. Hafniæ 1660. p. 167.

²⁾ Hjørring, Leyrs-Krantz. Kiøbenhavn 1660. S. 143.

Stöcker». Vallensbæk og Hjørring, hvis Dagbøger bleve trykte i Aaret 1660, kunde ikke vide, at deres «Greve af Humborg», der rammedes i Ledtog med de Svenske, engang skulde opnaae et langt større Navn under Kamp imod dem; i Vitus Berings Fremstilling af Beleiringens Historie, der først blev trykt Aaret efter Slaget ved Fehrbellin, eller i den endnu sildigere Skildring i *Theatrum Europæum* vilde en saadan Bemærkning derimod kunne være gjort, men dette blev ei Tilfældet¹⁾.

Beretningen slutter med at anføre, at da Prindsen af Hessen-Homburg senere besøgte Kjøbenhavn og gjensaa den Ø, hvor en stor Steen nu skulde betegne den Plet, hvor den uheldige Skjæbne havde mødt ham, var det i Feltmarskalk Schacks Selskab, at han red om paa Voldene. Feltmarskalk Schack døde i Aaret 1676 og Besøget maa altsaa være skeet inden dette Tidspunkt. Formodentlig har det fundet Sted i Tiden mellem det nysnævnte Aar og Aaret 1667, da Fyrstens Slægtning, Prindsesse Charlotte Amalie af Hessen-Cassel, var bleven gift med Danmarks og Norges Kronprinds, den senere Kong Christian V.²⁾

Prindsen af Hessen-Homburg havde selv, kort Tid efter at han under Kjøbenhavns Beleiring havde haft den her omtalte Skjæbne, og medens han endnu var knyttet til

¹⁾ Viti Beringii Obsidionis Hafniensis stricta narratio. 1676. 4°. p. 150. *Theatrum Europæum*. VIII (1708), p. 1146.

²⁾ Rommel, Geschichte von Hessen. Marburg u. Cassel 1820—1853. IX, 54. Röth, Geschichte von Hessen. Kassel 1856. S. 302. Ifølge Vitus Bering maa Prindsen af Hessen-Homburg ogsaa have haft Anledning til paa sit Besøg i Kjøbenhavn at frembære Tak for den Omsorg, der tidligere var bleven ham til Deel fra den beleirede By. Hos Vitus Bering hedder det sig nemlig saaledes: Qui atroci tortus vulnerum cruciatu, petere sustinuit ab obsessa urbe fomenta, et quid gloriosius? impetravit. Nil Homburgum supra Hafniam fecisset mitius, ut non cum humanitate nobis, sed hominibus bellum esse testaremur. *Obsidionis Hafniensis stricta narratio*. p. 150.

Sverrig, i Aaret 1661 ægtet en Datter af den berømte Grev Abraham Brahes Ægteskab med Friherreinde Elsa Gyllenstjerna. Prindsen af Hessen-Homburg talte dengang endnu kun 28 Aar, den nævnte Grevinde, der rakte ham Haanden, var 58 Aar gammel¹⁾, og havde allerede ved Døden mistet to Ægtefæller. Grevinde Margareta Brahe havde først været gift med Friherre Bengt Bengtsson Oxenstjerna eller «Resare-Bengt», kaldet saaledes af sin svenske Samtid med Hensyn til de flereaarige, paa mærkværdige Hændelser rige Reiser, hvorpaa han, efter paa toskanske Skibe at have kæmpet mod Tyrkerne i Middelhavet, havde gjæstet Konstantinopel, Ispahan, Jerusalem og Kairo; hjemkommen fra Orienten, hvor nyere Reisende have fundet hans Navn indridset paa Ruinerne af Persepolis, havde han i flere Aar fulgt Gustav Adolf, af hvem han var meget afholdt, og af hvem han blev meget benyttet til vigtige Tjenester, forinden han efter Kongens Død udnævntes til Generalgouvernor i Liffand og som svensk Rigsraad døde i Riga i Aaret 1643. Hans Enke havde derpaa i Aaret 1648 i sit fem og fyrgetyvende Aar i Wismar giftet sig med den otte Aar yngre Grev Johan Axelsson Oxenstjerna, en Son af Sverrigs Rigskansler og selv ogsaa bekjendt som Diplomat, bekjendtest dog ved de navnkundige Ord, hvormed den berømte Fader vidste at bekæmpe Sonnens Tvivl om sine Kræfter til at forestaae Fredsunderhandlingen i Osnabrück efter den langvarige Krig i Tydskland: «Veed Du da ikke, min Son, med hvor ringe Klogskab denne Verden styres» (An nescis, mi fili, quantilla prudentia regitur orbis). Efterat Mar-

¹⁾ Margareta Brahes Fødsel paa Rydboholm anfører Faderen selv under 28de Juni 1603 i sine bekjendte Optegnelser (Riksrådet Grev Abraham Brahes Tidebok ifrån 1594 til 1629, hos Samuel Loenbom, Anecdoter om namnkunniga Svenska män. Stockholm 1770—75. III, 148).

gareta Brahe ved Grev Johan Oxenstjernas Død i Wismar i Aaret 1657 anden Gang var bleven Enke, stod hun i Aaret 1661 i Begreb med at ægte den sex og tredsindsaarige Grev Ludvig Henrik af Nassau-Dillenburg¹⁾; da betænkte sig den trods sin fremskredne Alder for sin Elskværdighed, maaskee ogsaa for sin Rigdom endnu meget søgte Dame, idet hun pludselig foretrak at knytte sig til den unge, i de Svenskes Rækker nylig saarede tyske Prinds, og med ham fulgte til Homburg²⁾. Margareta Brahes Ægteskab med Prindsen af Hessen-Homburg blev barnløst, ligesom hendes Ægteskab med Friherre Oxenstjerna og Grev Oxenstjerna havde været det; men efter hendes Død i Aaret 1669, giftede ogsaa Landgrev Friedrich sig endnu tvende Gange, først med den ældste Datter af Hertug Jacob af Kurland, en Niece af den store Kurfyrste, derpaa med en Grevinde af Leiningen-Westerburg³⁾. Alene i sit andet Ægteskab havde han sex Sonner og sex Døttre, og fra ham nedstamme de mange Prindser af Hessen-Homburg, der i de forskjelligste Landes Tjeneste have indskrevet deres Navne i de sidste Aarhundreders Krigshistorie, Arvetagere af et Heltmod, hvorpaa Landgrev Friedrich II, som her fremhævet, længe forend Slaget ved Fehrbellin, allerede havde allagt Prøve udenfor Danmarks Hovedstad.

¹⁾ Af et sjældent Flyveskrift for Aaret 1661 med Titel: •Die ungetreue Margarethe Brahe, Gräfin von Wisingsburg• seer man, at den tilsidesatte Greve af Nassau ikke forsmaaede at benytte Pressen for at hævne sig. Til Gjendrivelse af hans Sigtelser udkom, ligeledes i Octav: •Der beantwortete, ungenannte, aber überaus schändliche Nassau-Dillenburgische Pasquillant•.

²⁾ Medtagende ikke blot sine store Kapitaler, der gik tabte for den Oxenstiernaske Slægt, men ogsaa flere denne vedkommende Papirer, saaledes Bengt Bengtson Oxenstiernas interessante Dagbog over hans Reiser i Orienten. Biogr. Lexicon öfver namnkunniga Män. X, 267, 316.

³⁾ Jfr. Voigtel, Genealogische Tabellen. Halle 1811. Tab. 188.